

Piotr Kowolik

Nurty kultury fizycznej w myśli pedagogicznej polskiego odrodzenia

Nauczyciel i Szkoła 1 (51), 131-139

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Piotr KOWOLIK

Górnośląska Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Kardynała Augusta Hlonda
w Mysłowicach

Nurty kultury fizycznej w myśli pedagogicznej polskiego odrodzenia

Słowa kluczowe

Kultura fizyczna, odrodzenie, koncepcja magnacko-szlachecka, koncepcja mieszczańsko-plebejska, Andrzej Frycz Modrzewski, Wojciech Oczko, Sebastian Petrycy, Mikołaj Rej, Jan Kochanowski, Łukasz Górnicki.

Streszczenie

Nurty kultury fizycznej w myśli pedagogicznej polskiego odrodzenia

W początkowej części tekstu zdefiniowano pojęcie kultury fizycznej. Zaprezentowano dwie koncepcje, które można wyraźnie wyróżnić w polskiej myśli pedagogicznej doby odrodzenia: magnacko-szlachecka i mieszczańsko-plebejska. W epoce odrodzenia dokonała się zmiana koncepcji człowieka. Zadania i cele kultury fizycznej określone w epoce odrodzenia były niepodważalne, stanowiły i nadal stanowią wartości niezaprzeczalne. Zmieniły się tylko metody i środki ich realizacji.

Key words

Physical culture, the Renaissance, the aristocracy-gentry concept, the bourgeois-plebeian concept, Andrzej Frycz Modrzewski, Wojciech Oczko, Sebastian Petrycy, Mikołaj Rej, Jan Kochanowski, Łukasz Górnicki.

Summary

The trends in physical culture in the pedagogic thoughts of the Polish Renaissance

In the first part of this text, the notion of physical culture is defined. Two concepts are presented which can be clearly distinguished in the Polish pedagogic thoughts of the Renaissance: the aristocracy-gentry concept and the bourgeois-plebeian concept. In the Renaissance, the concept of Man changed. The tasks and objectives of physical culture defined in the Renaissance era were indisputable; they were and still are undeniable values. Only the methods and measures used to implement them have changed.

Wprowadzenie

Epoka odrodzenia była w Polsce specyficznym okresem, w którym wielorakość powiązań łączących kulturę fizyczną z wszystkimi innymi dziedzinami życia występuje szczególnie wyraźnie. Podstawowym zjawiskiem epoki odrodzenia w dziedzinie kultury fizycznej jest głęboka przemiana w traktowaniu ciała ludzkiego.

Zdaniem Z. Krawczyka „*kultura fizyczna* to względnie zintegrowany i utrwalony system zachowań w dziedzinie dbałości o rozwój fizyczny, sprawność ruchową, zdrowie, urodę, cielesną doskonałość i ekspresję człowieka, przebiegających według przyjętych w danej zbiorowości wzorów, a także rezultaty owych zachowań”¹.

Na „kulturę fizyczną” składają się „zasady i zalecenia dotyczące zachowania zdrowia i sprawności psychofizycznej oraz racjonalnego organizowania czynnego wycieczek”².

W okresie średniowiecza sposób traktowania ciała zawierał się w granicach religijnej ascezy z jednej strony, a ćwiczeń cielesnych, rycerskich z drugiej.

W praktykach klasztornych ciało traktowane było jako jedno z głównych źródeł grzechu, miało ono być przedmiotem umartwień. W praktykach rycerskich chodziło zaś jedynie o zręczność władania bronią, o sprawność bojową; okryte zbroją ciało było człowiekowi równie obce i obojętne, jak to, które okrywał habit mnicha.

Próbowi reformatorskim, podejmowanym przez światłych pedagogów, już w początkach odrodzenia towarzyszyło poszukiwanie teorii pedagogicznej. W ramach teoretycznych koncepcji nowego wychowania dziedzina kultury fizycznej wyraźnie odzyskuje prestiż utracony w okresie średniowiecza.

W polskiej myśli pedagogicznej doby odrodzenia wyraźnie wyróżnić można dwie koncepcje:

- magnacko-szlachecką,
- mieszczańsko-plebejską.

Dla klasy panującej wychowanie humanistyczne stawało się kształceniem dwornego zachowania się i pięknego wystawiania, swobodą życia i obyczajów. Takie założenia wychowawcze swój skrajny wyraz znalazły w utworze Łukasza Górnickiego *Dworzanin polski*, w którym wychowanie fizyczne jest jednym z czynników wykształcenia elitarnego. Autor ukazuje, jak wyobraża sobie dobrze wykształconego młodego szlachcica, uczestnika życia dworskiego. Winien on odznaczać się wysoką kulturą umysłową i artystyczną, a ponadto być wszechstronnie sprawny (aby miał kształt i dobre postanowienie w ciele, a członki udane, iżby (...) znać siłę, znać czerstwość, znać szybkość)³.

Na podłożu dążeń wyzwoleniczych polskich mas mieszczańskich wykształcenie humanistyczne wyrażało w pełni swój postępowy i rewolucyjny charakter. Zwraçało ono uwagę na wartości życia ziemskiego, podkreślało decydującą rolę ludzi w jego organizowaniu, pobudzało do badań w dziedzinie nauk przyrodniczych i społecznych. Ten postępowy nurt polskiego odrodzenia w zakresie myśli pedagogicznej znalazł kulminacyjny wyraz w pracach:

¹ T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, Tom II (G-Ł), Warszawa 2003, s. 962.

² Cz. Kupisiewicz, *M. Kupisiewicz. Słownik pedagogiczny*, Warszawa 2009, s. 91.

³ W. Ferens, R. Wroczyński, *Rozwój kultury fizycznej w okresie odrodzenia i oświecenia*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1964, s. 72-84; R. Wroczyński, *Powszechne dzieje wychowania fizycznego i sportu*, Wrocław-Warszawa-Kraków- Gdańsk 1979, s. 48-72.

- Andrzeja Frycza Modrzewskiego (1503-1572), humanista, reformator społeczny i religijny. Dużą rolę przypisywał właściwemu odżywianiu, twierdząc, że posiłki powinny być proste, lekkostrawne. Zalecał hartowanie młodzieży, ćwiczenia fizyczne, jazdę konną, grę w piłkę, zabawy ruchowe⁴;
- Wojciecha Oczki (1537-1599), lekarz królewski, wenerolog, twórca polskiej balneologii⁵;
- Sebastiana Petrycego (1554-1626), medyk, filozof, pedagog, przywiązywał dużą wagę do wychowania fizyczno-zdrowotnego, zalecając ćwiczenia cielesne, dietetykę, higienę, gimnastykę, zabawy⁶;

przy czym z innego punktu widzenia podkreśla rolę ćwiczeń cielesnych w wychowaniu A. F. Modrzewski, z innego W. Oczko i S. Petrycy.

Modrzewski widzi w kulturze fizycznej młodzieży jeden z podstawowych elementów odebrania szkole kastowego i scholastycznego charakteru. Jako reformator społeczny wskazuje, że jedynie dobra szkoła może zapewnić państwu należyte funkcjonowanie. Krytycznie ocenia wychowane dworskie z tego względu, iż nie daje ono systematycznego wykształcenia umysłowego i społecznego. Może te zadania spełnić jedynie dobra szkoła i w swym dziele pod tytułem *O naprawie Rzeczypospolitej* rozwija projekty jej organizacji (oryginalne, ale zarazem odbijające podstawowe tendencje pedagogiki humanistycznej na Zachodzie).

Najważniejszy jednak wkład do dziedziny wychowania fizycznego wnoszą pisma S. Petrycego z Pilzna koło Tarnowa, zwłaszcza jego rozważania – „czy należy ćwiczyć ciało i umysł dzieci” – zawarte w *Polityce Arystotelesowej...* Poglądy Petrycego nie były znane w świecie humanistycznym Zachodu, ponieważ pisał po polsku, należy jednak jego rozważania dotyczące wychowania fizycznego uznać za jedno z największych osiągnięć pedagogiki rezonansu. S. Petrycy omawia rolę wychowawczą poszczególnych gier i zabaw. Uwagi te mają duże znaczenie dokumentalne, świadczą o tym, jakie gry i zabawy uprawiano w Polsce w XVII w. Wśród zabaw dla dzieci wymienia cygę, gałki; wśród gier dla młodzieży – zapasy, gry w piłkę, wyścigi, biegi, skoki, „ciskanie kamienia” z procy, pływanie, specjalne uwagi poświęca szermierce, wskazując na wieloraką użyteczność ćwiczeń szermierczych.

Wśród rzeczników i propagatorów kultury fizycznej tego okresu nie można pominąć wybitnych lekarzy. W Polsce należy do ich grona Wojciech Oczko, humanista i lekarz nadworny Stefana Batorego. Jest autorem dzieła *O różnych przypadłościach ciała ludzkiego*. Chociaż dzieło jego nie jest poświęcone specjalnie sprawie ćwiczeń cielesnych, to jednak w swej pracy przypisuje im właściwą rolę i w pewnym sensie stawia je na pierwszym miejscu. Doceniając

⁴ J. Starnowski, *Andrzej Frycz Modrzewski. Żywot, dzieło, sława*, Łódź 1981.

⁵ Balneologia – dział medycyny zajmujący się badaniem właściwości leczniczych kąpeli i wód mineralnych z naturalnych źródeł (borowina), ich wpływem na organizm człowieka. W: *Podręczna miniencyklopedia medycyny A–M*, Warszawa 2001, s. 90.

⁶ W. Bobrowska-Nowak, D. Dryndowa (red.), *Słownik pedagogów polskich*, Katowice 1988, s. 161.

w pełni i uzasadniając szeroko ich znaczenie w zespole warunków zachowania zdrowia, wkracza w dziedzinę teorii ćwiczeń cielesnych. Rozważa znaczenie zapasów, propaguje szermierkę, jazdę konną, dźwiganie ciężarów, tańce i grę w piłkę jako ćwiczenia najlepsze, najbardziej wszechstronne, powołując się przy tym także na autorytet Galena z Pergamonu⁷ – jednego z najwybitniejszych greckich lekarzy II wieku, który w swym dziele o zachowaniu zdrowia (*De sanitate tuenda*) uzasadnił rolę zdrowotną ćwiczeń fizycznych. Ponadto jego dzieła miały decydujący wpływ na teoretyczną i praktyczną medycynę odrodzenia.

Odrodzenie jest początkiem nowożytnej fazy w dziejach narodu i państwa polskiego, w dziejach gospodarki i kultury, struktur społecznych i ustrojowych, świadomości i ideologii, początkiem wyjątkowo świetnym i przez pół bez mała tysiąclecia na wielu polach w istocie nieprześcignionym. Epoka ta wypracowała podstawowy repertuar problemów, pojęć i idei, później tylko powtarzanych i dyskutowanych, aprobowanych bądź też odrzucanych, określiła główne zasady moralne i obywatelskie, ważne i obowiązujące dla wielu pokoleń Polaków, odcisnęła trwałe piętno na ich świadomości społecznej i narodowej w stuleciach następnych, a także miała wpływ na kształt kultury fizycznej w Polsce.

Spojrzenie Mikołaja Reja na kulturę fizyczną

Obowiązkiem młodego człowieka, jak wynika z treści *Żywota człowieka poczciwego*, jest uprawianie ćwiczeń fizycznych od najmłodszych lat. Przy tej okazji Mikołaj Rej (1505-1569), ojciec literatury polskiej, uznający wyższość wychowania nad nauczaniem, wskazuje, że rodzice sami winni się starać o wychowanie swych dzieci. Jeśli chodzi o odżywianie, to – cytując Lorchiusa (lekarza) – przypomina, że młodzież powinna jeść proste potrawy i nie pić wina. Ubiór powinien być skromny, bez cennych guziczków, haftów i falbanek, kolorowych dodatków. Nie należy też za bardzo młodych rozpieszczać, gdyż nie wyrosną na ludzi silnych i zdrowych, ale na chorowitych, słabych i delikatnych. Jedyną wskazówką dla wychowanków w epoce Reja, ale aktualną i dzisiaj, powinna być skromność i prostota.

M. Rej kładł nacisk na praktykę i pod tym względem formułował swoje rady. Młodzieniec powinien być wychowywanym praktycznie i dlatego należy go uczyć, jak „konია osiąść i na nim jeździć!”.

Rezultatem takiego wychowania jest przygotowanie do „stanu rycerskiego albo żołnierskiego”. Widzimy zatem, że w pełni okresu humanistycznego, kiedy szlachta garnęła się do wiedzy i książek, Rej wznawia ideały średniowiecznego wychowania rycerskiego, pogardzającego książką i erudycją jako sprawą kleru. Niektórzy upatrywali w tych wywodach Reja objawy przesytu kierunkiem humanistycznym i zarodki postępowych haseł, które miały się pojawić na Zachodzie dopiero w XVII w.

⁷ J. Hartman (red.), *Słownik filozofii*, Kraków 2004, s. 305.

Mikołaj Rej stwierdził, że każdy młodzieniec powinien właśnie w stanie rycerskim kończyć swoje wychowanie, gdyż w wojsku „znajdzie i doradztwo, i towarzysko, i ćwiczenie”; tu młody człowiek miał się nauczyć gospodarstwa, oszczędności, cierpliwości, zasad rycerskich i obchodzenia się z końmi. Poza tym służba żołnierska mogła być przyjemna, „jeśli się trafi być w ciągnieniu” (co oznaczało: powołany do służby), „tedy już tam wielka rozkosz patrzeć na ludzi, patrzeć na sprawy, patrzeć na hufy (zastępy) pięknym porządkiem postępując, nasłuchiwać się onych wdzięcznych trębaczów, bębnow, pokrzyków (komend), aż ziemia drży, a serce się od radości trzęsie”.

W powyższych zdaniach Rej sugeruje, że nabyte umiejętności w wojsku można wykorzystać w różnorodny sposób, bez chwili trwonienia cennego czasu. Wymienia np. różnego rodzaju przejażdżki, zawody, strzelanie z łuku, ciskanie kamieniami. Ponadto doradza, aby młodzieniec swoją postawą i zachowaniem zdobywał u wszystkich ludzi miłość oraz mężnie stawał w obronie Ojczyzny.

Dokonując krótkiego podsumowania w zakresie programu kultury fizycznej, zarysowanego przez Mikołaja Reja stwierdzić należy dużą ogólnikowość i skierowanie go na młodzież męską.

Jan Kochanowski o wychowaniu fizycznym

Jan Kochanowski (1530-1584), najwybitniejszy poeta polskiego odrodzenia, zajmował się większym stopniem ciałem aniżeli umysłem – zwłaszcza młodzieży.

Tradycja rycerska z jednej strony, upadek zaś ducha rycerskiego, obojętność oraz niedołęstwo z drugiej – a więc obawy mające na względzie dobro Ojczyzny – kazały mu podkreślać konieczność wychowania fizycznego. W księdze pierwszej *Pieśni* mówi o tym, iż synowie szlachty „nie umieją na koń wsiąść i w łowy na dzikiego zwierza z oszczepem jechać są niegotowi”. Na dowód tego roztacza przed naszymi oczyma obraz wychowania fizycznego z początków XVI w. Jego zdaniem na dworach wychowywano i kształcono młodzież zdrową fizycznie i moralnie. Obowiązek ten spełniała szkoła rycerska. Duże zainteresowanie tą formą wychowania wykazywała szlachta, która skrzętnie pielęgnowała tradycje sztuki rycerskiej (stanowiła ona kodeks rycerza). Szkoła ta była twarda, ale za to kształtowała sprawność fizyczną i hartowała ciało ćwiczących. Szlachta nie zaniedbywała żołnierskich zabaw, stale doskonaliła się w tym rzemiośle, zwracając szczególną uwagę na zbroję i konia. Była to szkoła, która „młodych ludzi przyzwyczała w ogólności do pracy i niewczasów, a w ten sposób sposobiła ku czasom trudniejszym”. Uczono w niej nie tylko łuk naciągać i celnie strzelać, ale władać inną bronią, walczyć z nieprzyjacielem, rzekę przepłynąć, rów przeskoczyć i sprawnie konia dosiąść. Nauczanie wyżej wymienionych elementów stanowiło program wychowania fizycznego naszej szlachty i jej synów. Tak więc analizując niektóre utwory Kochanowskiego, można stwierdzić, iż w jego twórczości mowa jest o dość przydatnych, jak na ówczesne czasy, elementach wychowania fizycznego – jeździe konnej, polowaniu na dzikiego zwierza z oszczepem, przeskakiwaniu rowu, pływaniu, strzelaniu z łuku, gonieniu do pierścienia (tj. trafieniu gładką kopia w pierścień),

przyzwyczajaniu się do zmian temperatury (hartowanie ciała), a także do niewygód.

Poeta z Czarnolasu jednak wyraźnie nie określa, według jakiego programu i gdzie, a także jak długo młodzież powinna się wychowywać fizycznie. Domyślać się jedynie należy, iż terenem, gdzie praktycznie można było prowadzić ćwiczenia fizyczne, były dwory zamożnych. Zauważa, „że o zdrowie winien się każdy młodzieniec starać i o to, by był dziedzicem oraz działalności swoich sławnych przodków”.

Nie zapomniał również o niewiastach. W *Pieśni Świętojańskiej o Sobótce* zaprasza dziewczęta do tańca, co sugeruje, że ten rodzaj aktywności ruchowej przy muzyce był chętnie przez nie uprawiany, zwłaszcza w porze zimowej („trefne płasy i ukłony”, „cenar”, „goniony”). Z treści wynika, że w czasie sobótek tańczyły same dziewczęta, a taniec zaczynało zawsze od tworzenia koła, w którym znajdowała się osoba prowadząca. Z opisu można wnioskować, że „cenar” i „goniony” musiały być tańcami żywymi, pełnymi swobody i życia, dzięki czemu dziewczęta mogły rozwijać – najczęściej nieświadomie – swą sprawność fizyczną.

Mając na uwadze dobro kraju, Jan Kochanowski ubolewa nad zanikaniem zamiłowań do ćwiczeń cielesnych, podkreślając zarazem konieczność rozwijania zainteresowań tą dziedziną życia, której celem nadrzędnym było wychowanie młodzieży zdrowotnej i sprawnej fizycznie.

Łukasz Górnicki o kulturze fizycznej w Polsce

Łukasz Górecki (1527-1603), humanista, pisarz polityczny, poeta, tłumacz, sekretarz i bibliotekarz Zygmunta Augusta, autor traktatu *Dworzanin polski* i *Dzieje w Koronie Polskiej*. Uważał, że głównym zajęciem młodzieńca miało być rycerskie rzemiosło. W szkole natomiast ma on sobie „poczynać przystojnie” pod okiem nauczyciela w „jedzeniu, staniu i chodzeniu”. A co najważniejsze – jego postawa ma jednoznacznie wskazywać, iż nie jest kobietą, ale pod każdym względem mężczyzną.

Powszechnie było przyjęte, że młodzież szlachecka spędzała swoje najlepsze lata na dworach możnych panów, gdzie rycerskie rzemiosło było ich podstawowym zajęciem. Prócz tego byli jeszcze dworzanie „ćwiczeni w rozmaitych rzeczach”. Dwory te były autonomiczną szkołą rycerskich ludzi. Przystając do dworu na wychowanie, młodzi starali się nie zaniedbywać tego wszystkiego, czego uczyła tradycja, często wzorując się na przykładzie starożytnej kultury. Pisze więc Górnicki, że „jeśli bowiem są koło wychowania dobrzy gospodarze”, to ich wychowankowie nie tylko niemal „zawsze są podobni do tych, z którymi idą”, ale nawet częstokroć je przechodzą (tzn. przewyższają).

Zdobywanie cnót pomagało każdemu młodemu człowiekowi wyrosnąć na dzielnego i wielkiego męża. Naturalną rzeczą było, że dworzanin musiał pochodzić z rodziny szlacheckiej i musiał się wyróżniać cechami zewnętrznymi. „Szlachectwo zapala ku cnocie tak bojaźnią niesławy, jako też nadzieją czci a chwały”.

Rycerstwo ma cechować się męstwem, siłą, ochotą i „przeważnością”, gdyż im rycerz „ćwiczeńszy będzie w tym rzemiośle rycerskim, tym będzie większej czci a chwały godzien”. Ma to być mężczyzna w szerokim tego słowa znaczeniu, a więc „i twarzą, i postawą, i słowy”, inaczej mówiąc, ma mieć kształt i dobre „postanowienie w ciele, a członki udatne, tak iżby z jego więzy znać siłę, znać czerstwość, znać chybkości było”.

Przez wyćwiczenie żołnierskie rozumiał Górnicki przede wszystkim umiejętność obchodzenia się z każdą bronią, tak w służbie pieszej, jak i konnej, a także znajomość różnych forteli, zwłaszcza „tych broni, których najbardziej używają na dworach”. Dworzanin natomiast miał być w każdej chwili gotowy, by stawić się na placu z „takową bronią, jako i on”, i nie wolno mu było uciekać się do „wymówki czy zwłoki, gdyż ta jest zazwyczaj nieprześlącona”. Prócz tego dworzanin powinien dobrze strzelać z łuku, a przy tym mieć poprawną postawę, gdyż wtedy tylko będzie dociągać go dobrze i mieć dobrą rozrywkę.

Ubolewał Górnicki, że nie wszystkie ćwiczenia są uprawiane, chociaż bardzo często mogłyby one dopomóc rycerzowi w pokonywaniu przeciwnika, gdyby „pieszo do czynienia z nim przyszło”. W tych fragmentach wyraźnie przebija troska do podtrzymywania tradycyjnych zwyczajów zanikających wraz z pewnymi europejskimi wzorami napływającymi do Polski oraz pod wpływem ulepszania rodzajów broni. Jest to także nawoływanie do dbałości o zdrowie i siły fizyczne, m.in. w zmaganiu z dzikim zwierzętami podczas polowań.

Dworzanin powinien znać „prawo rycerskie” nie tylko ze względu na siebie, ale także – przyjaciela. Powinien poznać różne sposoby postępowania czy zachowania się oraz różne „fortele około bitwy w szrankach”, by nikt nie mógł go podejść, gdyby musiał stawić czoła nieprzyjacielowi. Ale przeciwny jest Górnicki temu, by uganiał się za krwawymi pojedynkami „skwapliwie i bez gwałtownej przyczyny”. W jednym tylko przypadku, a mianowicie w obronie honoru („poczciwości”) obowiązany jest stanąć do walki. Gdyby zaś „po daniu ręki” w dowód przyjęcia bitwy nie chciał się bić, postąpiłby wprawdzie po chrześcijańsku, ale przeciw „zawołaniu rycerskiemu”.

Obok turniejów rycerskich odbywały się także na dworach różne „krotochwile” (wesołe rozrywki) B. Castiglione⁸ nazywał je „widowiskami publicznymi” (*spettacoli pubblici*). Górnicki natomiast (prawdopodobnie dzięki obserwacjom poczynionym we Włoszech) – „turniejami pieszymi”, wyróżniając „turnieje konne, szermowanie, gonitwy przed panem i oczyma wszystkich ludzi”.

Opisując turnieje, które odbywały się na dworach polskich, Górnicki wyraźnie podkreśla, „że około bitwy w szrankach wszystko inaczej jest u nas niż jest we Włoszech”. Górnicki interesował się także europejską sztuką rycerską, kiedy, powołując się m.in. na Węgrów, zaleca uczyć się dworzaninowi za tarczą dobrze siedzieć i mężnie godzić oraz ćwiczyć się w dobrym ugodzeniu. Wspomina także Górnicki zabawy rycerskie i zaznacza, że wymagają one siły i są przeznaczone dla młodzieży zdrowej i silnej.

⁸ Baldassare Castiglione (1478-1529), włoski pisarz, dyplomata prezentuje ideał obywatelstwa i kultury dworskiej odrodzenia. W: *Encyklopedia powszechna*, tom II, Kraków 2009, s. 390.

Podsumowanie

Historia teorii i praktyki wychowania fizycznego stanowiła do niedawna jeden z bardziej zaniedbanych rozdziałów dziejów wychowania. Zaniedbanie to wynika m.in. z tej swoistej nowoczesnej postawy pedagogicznej, w której w charakterystyczny sposób splata się ogólne lekceważenie wychowania fizycznego z uznaniem jego roli w określonym zakresie. Traktowanie wychowania fizycznego jako jednej z dziedzin pracy wychowawczej izolowanej od innych i dość marginesowej w stosunku do zasadniczych zadań wychowawczych stwarza bardzo wąską perspektywę patrzenia na jego historyczną przeszłość. Przeszłość ta okazuje się interesująca tylko wówczas, gdy potrafimy dostrzec bardzo różnorodne i ważne powiązania wychowania fizycznego z podstawowymi społecznymi dążeniami poszczególnych epok, z prądami światopoglądowymi. Przeszłość ta okazuje się interesująca, gdy zdajemy sobie sprawę, iż problem wychowania fizycznego należał przez długie wieki do najważniejszych problemów walki o nową koncepcję człowieka i nowe formy organizowania jego społecznego życia na ziemi.

Próby reformatorskim podejmowanym przez światłych pedagogów już w zaraniu odrodzenia towarzyszyło poszukiwanie teorii pedagogicznej. W ramach teoretycznych koncepcji nowego wychowania dziedzina wychowania fizycznego wyraźnie odzyskuje prestiż, zdeprecjonowany w okresie średniowiecza.

Średniowiecze – jak wiadomo – nie wytworzyło jakiegoś odrębnego polskiego wzorca pedagogicznego w zakresie kultury fizycznej. Dlatego też śmiało można twierdzić, że koncepcje wychowania fizycznego pojawiły się dopiero w XVI w., kiedy to podstawowym zjawiskiem, m.in. w dziedzinie wychowania fizycznego, była głęboka przemiana w traktowaniu ciała ludzkiego.

W epoce odrodzenia dokonała się zmiana koncepcji człowieka. Człowiek nie jest określany wyłącznie wedle ubioru, który wyznacza mu stanową przynależność i społeczną funkcję. W pierwszym rzędzie liczy się jego ciało, zapewniające mu życie doczesne na ziemi. Stanowiło to zapowiedź możliwości studiów nad ciałem człowieka.

Polska myśl pedagogiczna, jaką reprezentowali Mikołaj Rej, Jan Kochanowski i Łukasz Górnicki, została wykształcona na pisarzach zagranicznych oraz na całej literaturze humanistycznej, a ponadto wzbogacona własnymi doświadczeniami wychowawczymi i obserwacją życia. I dopiero w pierwszych latach drugiej połowy XVI w. przystąpiła do samodzielnych prób konstruowania ideału człowieka polskiego. Słuszności tego stwierdzenia dowodzą właśnie dzieła Górnickiego, Reja oraz Kochanowskiego. W ich twórczości zebrane są sprawy wychowania fizycznego, które nurtowały, czasami nawet podświadomie, społeczeństwo. To oni stworzyli polski ideał kultury fizycznej.

Zadania i cele kultury fizycznej określone w epoce odrodzenia były niepodważalne; stanowiły i nadal stanowią wartości niezaprzeczalne. Zmieniły się tylko metody i środki ich realizacji. Renesansowe zalecenia realizacyjne stanowią dziś wartość już tylko historyczną, natomiast cele nadrzędne były i są nadal aktualne.

Kultura fizyczna znalazła swój moment wyjściowy w polskich renesansowych koncepcjach pedagogicznych, które stworzyły polski punkt widzenia, uderzający śmiałością myśli i dokonań teoretyczno-praktycznych. W dzisiejszej dyskusji o polski ideał kultury fizycznej jego dawne kształty mogą stanowić wartościowy wkład naukowy dla dalszych rozważań i realizacji.

Bibliografia

- Denisiuk L., Fidelus K., Krawczyk M., *Elementy teorii i historii wychowania fizycznego*, Warszawa 1969.
- Ferens W., Wroczyński R., *Rozwój kultury fizycznej w okresie odrodzenia i oświecenia*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1964.
- Kurdybacha Ł., *Ideologia A. F. Modrzewskiego*, Warszawa 1953.
- Młodzianowska-Jakubowska H., *Wybór materiałów do historii kultury fizycznej*, Warszawa 1963.
- Suchodolski B., *Rozwój myśli o wychowaniu fizycznym w dobie Odrodzenia. Źródła do dziejów kultury fizycznej*, Wrocław-Kraków 1959.
- Wroczyński R., *Powszechne dzieje wychowania fizycznego i sportu*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979.